

УДК 329 (477.8)

Р. Демчишак

Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола

## **“НОРМАЛІЗАЦІЙНА” УГОДА 1935 р. ЯК ТЕСТ НА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПРИРОДИ ЛЕГАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ**

© Демчишак Р., 2010

Політика “нормалізації” українсько-польських відносин 1935–1939 рр. у цьому дослідженні розглядається як інструментарій для з’ясування політичної природи (місця у партійно-політичному спектрі, організаційної структури, соціальної бази, характеру внутрішньопартійних відносин, ідеологічної орієнтації, методів і тактики діяльності) легальних українських політичних партій Західної України.

*Ключові слова:* політична партія, виборча система, програма, опозиція, соціальна база, ідеологія.

Demchyshak Ruslan

## **“NORMALIZATION” AGREEMENT OF 1935 AS A TEST TO DETERMINE THE POLITICAL NATURE OF LEGAL UKRAINIAN POLITICAL PARTIES IN WESTERN UKRAINE**

Politics of “normalization” of the Ukrainian-Polish relations in 1935-1939 was considered in this study as tools to clarify the political nature (place in the party-political spectrum, organizational structure and social base, the nature of party relations, ideological orientation, methods and tactics of activity) of legal Ukrainian political parties in Western Ukraine.

*Keywords:* political party, electoral system, programme, opposition, social base, ideology.

**Актуальність дослідження.** У контексті сучасних процесів партійного будівництва в Україні зростає зацікавленість науковців, політиків, широких кіл громадськості партійною проблематикою. Актуальними виступають питання з’ясування місця політичних партій у партійно-політичному спектрі, дослідження їх організаційної будови, методів діяльності, характеру внутрішньопартійних відносин. Надзвичайно корисним і багатим є досвід аналізу політичної природи легальних українських політичних партій Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст.

**Ступінь дослідженості теми.** Історичний аналіз різних аспектів діяльності легальних українських політичних партій Західної України та їх участь у політиці “нормалізації” українсько-польських відносин 1935–1939 рр. були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема Ю.Ю. Сливки [12], І. Соляра [13], О. Ю. Зайцева [4], І. Я. Райківського [11]. Політологічний аналіз цієї проблематики проводиться вперше. У запропонованому дослідженні політика “нормалізації” українсько-польських відносин 1935–1939 рр. розглядається як інструментарій для з’ясування політичної природи легальних українських політичних партій Західної України.

**Мета роботи** – визначити політичну природу (місце у партійно-політичному спектрі організаційної структури, соціальної бази, характеру внутрішньопартійних відносин, ідеологічної

орієнтації, методів і тактики діяльності тощо) легальних українських політичних партій Західної України, яка (політична природа) проявилася у партійній діяльності під час політичного процесу “нормалізації” українсько-польських відносин 1935–1939 рр., виявлення певних закономірностей взаємин як між партіями, так і між партіями та владою.

### Легальні українські політичні партії Західної України у 1935–1939 рр.

Назва	Голова партії	Друковані органи	Представництво у сеймі і сенаті	Організації, що перебувають під впливом партії
УНДО	В. Мудрий	“Свобода”, “Діло”	+	“Рідна школа”, “Луг”, “Пласт”, “Союз українок”, РССУК, “Сільський господар”
УСРП	І. Макух	“Громадський голос” “Живе слово”	–	“Селянська спілка”, “Каменярі”
ФНС	Д. Паліїв	“Батьківщина” “Українські вісті” “Перемога”	–	
УНО	І. Волянський	“Нова зоря”	+ (1 мандат)	“Скала”
УСДП	В. Старосольський	“Робітничий голос”	–	
ВУО	С. Тимошенко	“Українська нива” “Волинське слово”	+	“Рідна хата”

У середині 1930-х рр. тактика діяльності легальних українських політичних партій Західної України зазнає певних змін. Ця трансформація, що призвела до виникнення нової сторінки історії українсько-польських відносин у міжвоєнний період – політики вирішення взаємних суперечностей шляхом обопільної угоди, відомої під назвою “нормалізації”, – була зумовлена багатьма причинами.

Серед головних чинників, що вплинули на корегування політичного курсу українських партій, були зміни у державному устрої Польщі у напрямі ліквідації демократичного парламентаризму. Нова Конституція II Речі Посполитої, прийнята у квітні 1935 р., зосереджувала владу в руках Президента, різко обмежуючи повноваження сейму (нижньої палати парламенту), чисельність якого скорочувалася більш ніж удвічі.

Новий виборчий закон (ординація), затверджений сеймом у червні 1935 р., теж мав антидемократичний характер. Саме він, як слушно зауважує львівський історик Олександр Зайцев, став “безпосереднім поштовхом до “нормалізації” [4, с. 19]. Адже, згідно з новим виборчим законодавством, з кожного округу до сейму обиралися два послы з чотирьох кандидатів. Ці чотири кандидатури виставлялися на окружних передвиборчих зібраннях, куди входили представники місцевих органів влади, торговельно-промислових палат, професійних спілок та делегати кожних п’ятисот виборців даного округу [7, с. 284]. Очевидно, що таке законодавство давало можливість правлячим колам відсіювати небажаних кандидатів у послы, позбавляючи тим самим опозиційні партії, тим паче українські, будь-яких шансів сформувати значне парламентське представництво. Легальні українські політичні партії постали перед дилемою: позбутися можливостей проводити своїх представників у парламент, а отже, втратити серйозні важелі впливу на вирішення українських питань в загальнодержавному масштабі, або все ж таки домогтися сформування свого парламентського представництва, пішовши на угоду з польською владою. Враховуючи ці обставини, керівництво найвпливовішої на західноукраїнських теренах партії – Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО), для якого парламентська боротьба була однією з основних форм діяльності, почало схилитися до порозуміння з поляками.

До того ж позиції УНДО зумовлювалися специфікою його місця та ролі в суспільному житті Західної України як найпотужнішої політичної сили. Під патронатом УНДО діяли масові

культурно-освітні і громадські організації (“Просвіта”, “Рідна Школа”, “Союз Українок”, “Сокіл”); під егідою партії функціонували всі українські торговельно-господарські кооперативні об’єднання (“Центросоюз”, “Маслосоюз”, Кредитно-допомогове товариство “Дністер”, “Ревізійний союз українських кооперативів”, “Центробанк” та ін.) [6, с. 79]. Тиск з боку українського кооперативного руху, з яким партія була тісно пов’язана та який потребував політичної стабільності для своєї господарської діяльності, став ще однією причиною, що змусила УНДО шукати шляхів порозуміння з правлячими колами “санаційного” режиму.

У переліку причин, що спонукали УНДО до “нормалізаційної” політики, далеко не останнє місце займав загальноукраїнський чинник. Згортання “українізації”, тотальний наступ на українську культуру, масові репресії, примусова колективізація в УСРР та штучний голодомор 1932–1933 рр. викликали різко негативну реакцію в Західній Україні, остаточно поховавши радянофільські орієнтації. Антиукраїнський терор в Наддніпрянщині вимагав від галичан перейняти відповідальність за долю усього українства та підштовхував їх до пошуку шляхів порозуміння з поляками на антирадянському ґрунті.

Вищеописані обставини схилили керівні органи УНДО до думки про необхідність “довести до польсько-українського замирення за ціну створення на західноукраїнських землях П’ємонту для потреб усього українства” [15, с. 376], тобто бази для визвольних змагань Наддніпрянщини. У травні та липні 1935 р. відбулися зустрічі лідерів УНДО з польським урядовцями, наслідком яких стало укладення “нормалізаційної” угоди.

В основі угоди лежав виборчий компроміс. Згідно з ним у кожному з 15-ти округів Східної Галичини на виборах, що були призначені на вересень 1935 р., до сейму мав бути обраний один українець та один поляк.

Уряд зобов’язувався забезпечити підтримку українським кандидатам на передвиборчих зібраннях. УНДО взамін повинно було закликати українських виборців голосувати за двох перших кандидатів – як українського, так і польського. Домовленість також передбачала необхідність попереднього узгодження українських кандидатур із владою [3].

Отже, УНДО ціною певних поступок дістало змогу сформуванню своє парламентське представництво. Умовою порозуміння була також низка взаємних вимог, які сторони висували одна одній: задоволення конкретних проблем (додавався їх перелік) політичного, господарсько-економічного та культурного-освітнього життя українців у Польській державі як вимога з української сторони та зобов’язання майбутніх українських парламентарів підтримувати усі важливі законопроекти уряду – як вимога з польської сторони.

Отже, “нормалізаційна” угода стала реакцією УНДО та “санаційного” режиму на політичну ситуацію. “Нормалізація” була “тактичним компромісом, а не принциповою угодою” [1, с. 200]. Стратегічні цілі у сторін залишалися різними.

Аналіз позиції УНДО в умовах цієї ситуації дає можливість краще зрозуміти політичну природу цієї партії (зокрема, проливає світло на її організаційну структуру, соціальну базу), чіткіше розкриває суть її програмових засад, наштовхуючи на такі висновки.

По-перше, УНДО намагалося проявити себе як партія, що відображає інтереси усіх верств українського населення у Польщі, віддаючи пріоритет національному над соціальним, тобто як загальнонаціональна партія.

По-друге, УНДО в черговий раз довело, що для нього основною формою партійної діяльності є парламентська боротьба.

По-третє, виразно виявилось, що УНДО у своїй діяльності керується політичною доцільністю та прагматизмом. Будь-які дії, спрямовані на реальний позитивний результат, вважалися виправданими навіть тоді, коли вони не повністю збігались із ідеологічними засадами партії.

Вважаючи, що в політичній ситуації, яка склалася, найефективнішою є тактика співпраці з польським урядом, УНДО закликала також інші українські політичні партії до участі у виборах на умовах, передбачених “нормалізаційною” угодою. Однак більшість українських партій дотриму-

валися опозиційної тактики, маючи намір бойкотувати вибори. Так, Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) поставилася до “нормалізації” рішуче негативно, оцінюючи її як “таємну угоду УНДО з урядовим табором” [14, с. 83]. УСРП вважала, що українські депутати, “кандидовані виключно з ласки польського проурядового табору”, залежатимуть лише від урядових чинників і “не відображатимуть інтересів народу” [2].

Лідерів УНДО соціал-радикали звинувачували в опортунізмі, корисливості, що проявлялася у небажання розлучатися із депутатськими мандатами [2]. Окрім того, сам факт порозуміння із авторитарним режимом, як і можливість участі у виборах на основі антидемократичного виборчого законодавства, рішуче відкидалися як несумісні із програмними засадами УСРП [2].

Українська соціал-демократична партія (УСДП) зайняла аналогічну позицію, засудивши “нормалізаційну” політику як таку, що відображає інтереси не “цілого українського народу, а тільки буржуазно-клерикальних партій” [11, с. 48]. Варто зауважити, що на ставлення українських соціал-радикалів та соціал-демократів до питання участі у виборах певний вплив мала позиція лівих і лівоцентристських демократичних партій Польщі.

В такий спосіб УСРП і УСДП проявляли себе, на відміну від УНДО, як партії класові. Адже в їхніх партійних програмах вказувалося на неможливість “досягнення згоди з визискувачами лише з почуття національної солідарності” [10, с. 9]. УСРП та УСДП намагалися довести, що інтересам українських робітників та селян, представниками яких вони себе вважали, політика “нормалізації” не відповідає.

Окрім того, соціал-радикали та соціал-демократи стверджували, що можливість примирення із режимом “санації” суперечить демократичному характеру їхніх ідеологічно-програмових принципів, поступатися якими на догоду короткочасній політичній вигоді вони не будуть. Ці політичні партії декларували орієнтацію виключно на власні сили у боротьбі “як за національне, так за соціальне визволення” [10, с. 19].

Отже, УСРП та УСДП зайняли опозиційну тактику, рішуче відмовившись підтримати ініціативи УНДО. Попри аргументи, представлені соціал-радикалами та соціал-демократами, масмо підстави стверджувати, що антинормалізаційна позиція була вигідною цим партіям також з тактико-прагматичних міркувань. Адже вага у суспільному житті УСРП та особливо УСДП була значно меншою, ніж УНДО. Соціал-радикали та соціал-демократи, по суті, не несли на своїх плечах тягаря відповідальності за різні ділянки громадського життя українців у Польщі. Водночас участь у виборах на умовах, передбачених “нормалізаційною” угодою, серйозної вигоди (окрім кількох парламентських мандатів) цим партіям не давала, на фоні далеко неоднозначного, а інколи різко негативного ставлення до українсько-польського примирення широких верств української громадськості. Для УСРП та УСДП кориснішою була тактика критики угоди, яка дозволяла сподіватися на отримання певних політичних дивідендів, зокрема на зростання популярності, а отже, і впливу на суспільне життя.

Фронт національної єдності (ФНЄ), негативно ставлячись до парламентаризму загалом та розцінюючи роботу українців у польському сеймі як “кар’єризм, не сумісний з боротьбою за національне визволення”, теж вирішив бойкотувати вибори [9, с. 19]. ФНЄ намагався запобігти участі будь-якої української партії у виборах, сподіваючись тим самим послабити позиції партійництва та прискорити процес “оформлення всього народу в одній політичній організації” [5, с. 17]. Друковані органи ФНЄ приєдналися до компанії критики “нормалізаційної” угоди як акції відверто угодовської, запевняючи громадськість, що обрані на основі виборчого компромісу депутати, не будуть “незалежними репрезентантами українських інтересів” [18].

Отже, ФНЄ, як і слід було сподіватись, продемонстрував негативну оцінку парламентських методів боротьби та задекларував вірність своїй ідеологічній лінії щодо об’єднання усіх українців в єдиній політичній організації.

Із усіх легальних українських політичних партій, що діяли у Східній Галичині, взяти участь у виборах на основі “нормалізаційної” домовленості разом з УНДО погодилася лише Українська

народна обнова (УНО). Члени цієї поміркованої та доволі лояльної до влади консервативно-клерикальної партії вважали, що необхідність порозуміння з поляками “продиктована національною доцільністю” [16, ф. 359, оп. 1, спр. 26, арк. 61]. Лідер УНО, єпископ Української греко-католицької церкви Г. Хомишин закликав священників до агітації серед населення за участь у виборах [8].

Виборчого компромісу дотримались обидві сторони. У новообраному сеймі (1935 р.) УНДО одержало 13 мандатів, УНО–1. Українські парламентарі голосували за усі важливі законопроекти уряду. Польський уряд зробив кілька кроків у напрямі виконання вимог української сторони. Однак далі цього справа не пішла. В УНДО виникає опозиційна група, яка закликає керівництво партії розірвати угоду з польським урядом. Вже наприкінці 1936 р. стає зрозумілим, що “нормалізаційна” політика фактично провалилася, хоча формально вона тривала ще до початку 1939 р.

Отже, врегулювати українсько-польські взаємини шляхом порозуміння в умовах конкретної історичної ситуації виявилось неможливим. Крах “нормалізаційної” політики був неминучим. Адже “нормалізація” стала можливою лише завдяки виборчому компромісу, який уможливив УНДО сформувати своє парламентське представництво, а польському уряду – отримати політичного союзника. Попри тактичний союз, стратегічна лінія політики як УНДО, так і “санаційного” режиму, залишалася незмінною. А стратегічні цілі у сторін були різними. Ідеї української самостійності та польської великодержавності поєднані бути не могли. “Нормалізація” була не принциповою стратегічною домовленістю, а лише тактичним компромісом, час дії якого виявився недовготривалим.

“Нормалізація” також дала нам змогу краще з’ясувати політичну природу УНДО та інших українських політичних партій, розкрила тактику їх діяльності. Так, УНДО в черговий раз довело, що для нього важливою формою партійної діяльності є парламентська боротьба. Ця центристська за місцем у загальному спектрі українських політичних сил націонал-демократична партія дотримувалася поміркованих методів політичної дії. Виразно виявилось, що УНДО у своїй діяльності керується політичною доцільністю та прагматизмом, а отже, є схильним до тактичного компромісу. Будь-які дії, спрямовані на реальний позитивний результат, вважалися виправданими навіть тоді, коли вони не повністю збігались з ідеологічними засадами партії. Відповідаючи загалом ознакам масової (з визначеною ідеологією та чіткою організаційною будовою) політичної партії, УНДО у цьому випадку проявило себе як прагматична, тактично маневрена кадрова партія, зорієнтована значною мірою на парламентську діяльність. УНДО під час “нормалізації”, як і в перші періоди своєї діяльності, намагалось показати себе як партія надкласова, загальнонаціональна, яка відображає інтереси українства загалом, хоча із виявленням ознак кризи “нормалізаційної” політики соціальна база УНДО поступово звужувалася. Внутрішньопартійні відносини в УНДО будувалися на демократичних принципах. Адже опозиційна частина та офіційне крило партії не лише мирно співіснували, але й продемонстрували здатність до досягнення компромісу. Попри це керівна верхівка УНДО (члени ЦК та УПР) була дещо відірваною від низових структур і далеко не завжди зважала на позицію рядових членів партії. Виразно виявилось, що хоча УНДО було централізованою партією, йому була властива, за визначенням М. Дюверже, так звана ідеологічна децентралізація, яка допускала існування окремих фракцій і платформ всередині партії.

Окрім УНДО та УНО (консервативно-клерикальної за ідеологією партії правого центру, що намагалася залучати до своїх лав українців греко-католицького віросповідання), а також ВУО (Волинського українського об’єднання) із його виразно проурядовою політикою, інші легальні українські політичні партії дотримувалися опозиційної тактики.

ФНС, негативно ставлячись до парламентаризму і багатопартійності та виступаючи за ідеологічне і організаційне об’єднання усіх українців, посідав не лише антиурядову, але й антипольську позицію взагалі. Партія декларувала себе як загальнонаціональну за соціальною базою, праву за місцем у партійному спектрі, націоналістичну за ідеологією. ФНС дотримувався радикальних методів боротьби у межах легальності, за характером внутрішньопартійних відносин був партією харизматично-вождистською.

УСРП та УСДП (у партійному спектрі посідали місце лівого центру) виявили себе як партії класові, для яких соціальні цінності не менш важливі, ніж національні. Чітка ідеологія (соціал-демократія) та організаційна структура дають змогу зарахувати їх до масових політичних партій. “Санаційний” режим для них був ворогом не лише національним, але й соціальним та ідеологічним. Ці партії намагалися продемонструвати, що для них вірність ідеологічним принципам важливіша, ніж короточасна політична вигода. Попри, без сумніву, ідеологічний характер вищезазначених партій тактика та прагматизм також не були чужими для їхньої діяльності. Можливо порівняно маловпливові УСРП і УСДП насправді сподівалися здобути політичні дивіденди на критиці не дуже популярної серед народу “нормалізаційної” політики. Такі розрахунки, якщо вони і були, виявилися неправильними. Провал “нормалізації” призвів до різкого падіння популярності усіх легальних українських політичних партій. Натомість, щоразу більше українців схилилися до підтримки ідеології і тактики нелегальної Організації українських націоналістів (ОУН), популярність якої значно зросла напередодні Другої світової війни.

Спроба реалізації “нормалізаційної” політики цікава для дослідника також тим, що залишила певний досвід міжпартійних взаємин, відносин між політичними партіями і владою. Виразно виявилось, що кращі можливості для парламентської діяльності політичних партій створює пропорційна виборча система. Вибори на основі мажоритарної системи в умовах суспільно-політичної ситуації, що склалася у II Речі Посполитій станом на 1935 р., позбавляли опозиційні партії будь-яких шансів сформувати своє парламентське представництво. УНДО в умовах нових політичних реалій продемонструвало тактичну маневреність, уміло скориставшись ситуацією, в якій опинилася влада, для здобуття політичних дивідендів. Водночас керівництво УНДО не завжди зважало на громадську думку та суспільні вимоги, що коштувало партії значної частини прихильників. Розрив угоди з польським урядом і перехід партії в опозицію був дещо запізнлим. При цьому відносини між провладним УНДО і опозиційними українськими політичними партіями залишалися доволі толерантними, що було свідченням високого рівня політичної культури.

**Висновок.** Звичайно ж, порівняння ситуації, в умовах якої функціонували політичні партії Західної України міжвоєнного періоду з нашим часом, є доволі умовним. Адже тогочасним українським політичним партіям доводилося взаємодіяти із окупаційною владою. Попри це багатий досвід діяльності легальних українських політичних партій Західної України міжвоєнної епохи ХХ ст. може використовуватися сучасними українськими політиками, братися на озброєння нинішніми політичними партіями.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Й. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: навч. посіб.* / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 482 с.
2. *Громадський голос.* – Львів. – 1935. – 20 липня; 24 серпня; 20 липня.
3. *Діло.* – Львів. – 1925–1939. – 1936. – 10 грудня.
4. Зайцев О. Ю. *Парламентська діяльність політичних партій Західної України 1922–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 “Всесвітня історія”* / О. Ю. Зайцев; АН України; Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 1994. – 20 с.
5. Іванейко М. *Ундизм. УНДО й ФНС* / М. Іваненко. – Львів, [Б.в.], 1938. – 48 с.
6. *Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні в ХХ ст.* / Б.Д. Вол, Н. Т. Лагунова, Ю. М. Мороз [та ін.]. – Львів: Редакційно–видавничий відділ Львівського університету, 1993. – 360 с.
7. *Краткая история Польши.* – М.: Наука, 1993. – 492 с.
8. *Нова зоря.* – Львів–Станіславів. – 1935. – 15 серпня.
9. *Перший конгрес ФНС.* – Львів, [Б.в.], 1936. – 19 с.
10. *Право народу. Приступний виклад програми УСРП.* – Львів, 1936. – 19 с.
11. Райківський І.Я. *Українська соціал-демократична партія (1928–1939)* / І.Я. Райківський. – Івано-Франківськ, [Б. в.]. – 1995. – 66 с.
12. Сливка Ю. Ю. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939): монографія* / Ю. Ю. Сливка. – К.: Наук. думка, 1985. – 271 с.
13. Соляр І. *Українське національно–демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925–1928)* /

І. Соляр. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – 72 с. 14. Стахів М. Демократія, соціалізм та національна справа / М. Стахів. – Львів: Накл. “Гром. Голосу”, 1936. – 43 с. 15. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали: В 3 т. / [Упор.: Т. Гунчак і Р. Сольчаник]. – Т. 2. – Нью-Йорк: Сучасність, 1983. – 426 с. 16. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. 17. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: монографія / Ю. Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с. 18. *Sprawy Narodowosciowy*. – Warszawa, 1935. – № 3–4.

УДК 94(44):000.32

С. Дорошенко

Національний університет “Львівська політехніка”

## АРХЕТИП СВОБОДА У КОНТЕКСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ

© Дорошенко С., 2010

Розглянуто сучасні підходи щодо аналізу політичної ментальності. У межах політологічного аналізу окреслено коло проблем, які потребують вирішення з використанням підходів психології. Зроблено висновок про те, що архетип “свобода” становить важливий елемент політичної ментальності французів.

**Ключові слова:** Франція, свобода, етнічна психологія, трансформація політичної ментальності, французька політична теорія, історія політичної думки.

Doroshenko Sergij

## THE ARCHETYPE FREEDOM IN THE CONTEXT OF THE FRENCH POLITICAL THEORY AND HISTORY

Modern approaches of analysis of political mentality are considered. Within the limits of political science analysis outlined circle of problems which need decision with the use of approaches of psychology. A conclusion is done that archetype freedom makes the important element of political mentality of French's.

**Keywords:** France, freedom, ethnic psychology, transformation of political mentality, French political theory, history of political idea.

Політика як особлива сфера відносин людей з приводу завоювання, здійснення й утримання влади є цілісною системою не лише управлінських, але й психологічних явищ. Психологічні аспекти становлять логічну основу кожного з відомих (спеціальних) напрямів її дослідження і насамперед теорії та історії політичної науки. Зростання здобутків фахівців характеризується врахуванням деяких об'єктивних чинників, “відповідальних” за інституціоналізацію давніших форм саморегуляції осередків колективного життя. Використання нових способів і форм досягнення політичного – це інший і особливий продукт трансформаційних процесів у глибині ментальності, який ілюструє етапи укорінювання нових уявлень етноособливого суб'єкта про себе, своє місце в світі, свою історичну місію, свої сильні та слабкі сторони.